

תוכן עניינים

3	מבוא
9	פרק ראשון: השסעים בחברה הישראלית – סקירת ספרות
9	השסע הלאומי
11	השסע הדתי
13	השסע העדתי שסע עדתי : מזרחים אשכנזים
14	השסע המעמדי : עשירים עניים
16	השסע האידיאולוגי : ימין שמאל
17	שסעים חופפים וצולבים
19	פרק שני : השתקפות השסעים במבנה וברפורמות מערכת החינוך
19	השתקפות השסעים במבנה מערכת החינוך
20	חוק לימוד חובה : מערכת עברית ומערכת ערבית
21	חוק לימוד חובה : מערכת עברית ומערכת ערבית
23	תקציבים
27	משמעות השסעים ברפורמות
28	דו"ח דוברת
32	אופק חדש ועוז לתמורה
39	פרק שלישי : עמדות פוליטיות בשאלות השסע
39	שסע לאומי : יהודים-ערבים.
41	שסע דתי : חילוני דתיים
41	שסע מעמדי : עשירים עניים
42	שסע עדתי : מזרחים – אשכנזים
42	שסע אידיאולוגי : ימין שמאל.
45	פרק רביעי: השתקפות מעורבות פוליטית בסוגיות השסע בתכני לימוד
45	דרווש- כן או לא?
48	נרטיב יחיד או דואלי
49	דו"ח ביטון- מורשת יהודי המזרח
52	פרק רביעי: ממצאים
54	סיכום
55	ביבליוגרפיה
60	נספחים

מבוא

חינוך הוא צורך בסיסי בקיום האדם והחברה. לם (2000) מבחין בין שלושה סוגי "הגיונות" אותם משרת החינוך: החברה, התרבות והאדם. בשירות החברה, או "סוציאליזציה" בלשונו של לם, המטרה היא לסגל את היחיד לחברה על ידי הקניית "ידע, מיומנויות, הרגלים והתנהגויות שיסייעו לו להשתלב בה", כדי שיהיה לו טוב. בשירות התרבות, או "אקולטורציה" בלשונו של לם, המטרה היא לעצב את האדם כך שיגלם " באופיו ובחשיבתו את הערכים והאמיתות של תרבות מועדפת". מטרת היגיון זה שהאדם יהיה טוב בלי קשר לתחושותיו האינדיוידואליות. בשירות האדם עצמו, אותו מכנה לם "אינדיוידואליזציה", דהיינו מימוש אישיותו הייחודית של האדם במהלך חייו (שם, שם). מערכת החינוך עוסקת בשלושת ההגיונות הללו. כך לדוגמה, בית הספר מקנה ידע ומיומנויות (סוציאליזציה), אך בישיבות התורניות מקנים ערכים של תרבות מועדפת- לעניין זה התרבות התורנית (אקולטורציה) ואילו בתי ספר אנתרופוסופיים או דמוקרטיים דואגים למימוש אישיותו של התלמיד (אינדיוידואליזציה).

הקשר בין החברה וערכיה לבין מערכת החינוך, אינו רק ברור, אלא כמעט קשר גורדי. ככל שהחברה מאוחדת בערכיה, כן באופן טבעי מנעד הערכים, ולא כל שכן אלה הנוגדים זה את זה, קטן יותר. סימטרית, ככל שהחברה שסועה יותר, במיוחד בכל הנוגע לערכים המרכזיים בה, מנעד הערכים הנוגדים גדול. לכאורה, במדינה טוטליטרית שבה שולטת אידיאולוגיה אחת, לדוגמה ברית המועצות הסובייטית, בה שלט המרקסיזם-לניניזם, גם מערכת הערכים הייתה אחודה למדי, משום שאידיאולוגיה זו סימנה את כיוון המצפן ונתנה תשובה כמעט לכל שאלה.

לא כך הדבר במשטר דמוקרטי בו מטבעו וכחלק אינהרנטי ומרכזי בערכיו היסודיים, חופש המחשבה והביטוי בסיסיים לקיומו. כאשר הדמוקרטיה שסועה בערכיה הבסיסיים, הוויכוח המצוי בחברה, מהווה גם סלע מחלוקת במערכת החינוך. הדיון הציבורי הוא נשמת אפה של המשטר הפרלמנטרי¹. ההיסטוריון, יעקב טלמון, טוען כי מאז רוסו והמהפכה הצרפתית, בשם "הרצון הכללי", גבר חוסר הסובלנות וזו בתורה מגבירה את השסעים (טלמון, 1956). השלטת "הרצון הכללי" הופכת את המשטר למה שכינה טלמון "דמוקטוטרה". כל עוד המשטר דמוקרטי השסעים קיימים.

במחקרם, קירבה ומריבה – שסעים בחברה הישראלית, קבעו פרס ובן רפאל (2006) כי "ישראל היא מדינה של ניגודים: קטנה בשטח וגדולה בזמן; מסתייגת מן העולם ומבקשת את קרבתו; מלוכדת כלפי חוץ ומפולגת בתוכה; רבים שואפים להגיע אליה ולא מעטים מעוניינים לברוח ממנה; אין ספק שהיא מובטחת – אך לא ברור למי".

החברה הישראלית היא חברה הטרוגנית. יש בה דעות מרובות ומידה גדולה של רב תרבותיות. בשם הפלורליזם ניתן להביא לכלל ביטוי דעות שונות ורב תרבותיות. כאשר ניטלת הלגיטימציה החברתית לדעה מסוימת, או לריבוי דעות, נוצר חיכוך חברתי שסופו שסע.

¹ פרלמנט (parliament) מלשון המילה הצרפתית parle, לדבר.

פרק ראשון: השסעים בחברה הישראלית – סקירת ספרות

מדינת ישראל מוגדרת כמדינה יהודית ודמוקרטית. לכאורה קיים מתח בין שתי ההגדרות, כי הרי "דמוקרטיה" היא הגדרה אוניברסלית שאינה תחומה בגזע, מין או דת, ואילו "יהודית", היא הגדרה פרטיקולריסטית. מתח זה נוגע בשורשו גם לעובדה כי מעל ל-17% מאזרחי ישראל הינם מוסלמים, נוצרים או דרוזים, ואילו עוד כ-4% אינם יהודים לפי חוקי ההלכה¹¹. עם זאת רבים, שאינם דווקא דתיים, אלא גם חילונים אינם רוצים לוותר על המרכיב היהודי בהגדרתם. יתר על כן תפיסתם מיוסדת על היסוד הלאומי ביהדות, ופחות על זה הדתי. חוקרים רבים תומכים בעמדה זו, למשל: גביון (1998) הטוענת:

"רק זיקה אזרחית משמעותית ומכובדת תאפשר את המשך קיומה של מדינה שתשמור זיקה ייחודית ליהדות ותהייה דמוקרטית וצודקת. מוצדק לעשות מאמצים ברמה ציבורית לחיזוק והעמקה של איחוד היהודי, יחד עם הרחבת הזיקה לתרבות הכללית בכל המגזרים – יחזקו הן את הזיקה האזרחית המשותפת והן את התחושה של אחדות העם.

ניסיון בהווה לכפות על העם היהודי כולו תפיסה אחת אורתודוקסית של זהות יהודית לא תגביר את אחדות העם אלא להפך. חיוני ליצור מידה מסוימת של הבחנה בין מדינת ישראל לבין עם ישראל ומידה ניכרת של הבחנה בינה לבין הדת היהודית. קל להיווכח שהבחנות אלה הכרחיות לשימור מידה ראויה של דמוקרטיה, צדק ויציבות כלפי אזרחי המדינה הלא יהודיים. חשוב מאוד לראות כי בתנאים המורכבים של הקיום היהודי הבחנה כזו חיונית גם על מנת לשפר את יכולתה של ישראל לתרום לשימור ייחודה של זהות יהודית בארץ ובעולם."

אין מטרת עבודה זו לתלות את הקולר בגורם זה או אחר. שסעים קיימים בכל חברה, כפי שהראו הבחירות הנוכחיות לנשיאות ארצות הברית. עוצמות השסעים הם פונקציה של יחסים בתוך החברה ובמקרה של החברה הישראלית, מידת תחושת הביטחון של קבוצת הרוב בחברה ויכולתה להכיל עמדות מיעוט (סואן, 2012).

השסע הלאומי

השסע בין יהודים וערבים החל עוד עם החלת המנדט הבריטי על ארץ ישראל. שני הפלגים קיימו מוסדות נפרדים מול המנדט הבריטי: הסוכנות היהודית והועד הערבי העליון. פריצתה של מלחמת 1948 והקמת מדינת ישראל הביאה לכך שכ-14% מן התושבים בגבולות הקו הירוק הם ערבים.

החלת הממשל הצבאי עליהם תוך כדי מלחמת 1948 ביטאה את דעת הממשלה כי הם בצד האויב הערבי בסכסוך הישראלי-ערבי (סמוחה, 1980). את יחסי הרוב היהודי והמיעוט הערבי ניתן לחלק למספר תקופות משנה:

¹¹ הכוונה לעולים שהגיעו מתוקף חוק השבות, בעיקר ממדינות חבר העמים לשעבר, אשר יהדותם לא הוכרה על ידי הממשל הרבני או על ידי משרד הפנים.